

А. В. Новосельська

**Періодизація історії розвитку системи вищої освіти у сфері культури
і естетичного виховання на півдні України
(кінець XIX – початок XXI ст.)**

У статті пропонується періодизація історії розвитку системи професійної освіти в сфері культури та естетичного виховання на Півдні України. Проводиться аналіз актуальності даної теми для організації повноцінного наукового вивчення, представляється попередня класифікація навчальних закладів сфері культури та естетичного виховання регіону. Формулюється характеристика змісту кожного періоду, визначаються їх основні змістовні моменти і тенденції, актуальні для сучасного стану системи освіти у сфері культури та естетичного виховання.

Ключові слова: Південь України, історія педагогіки, система освіти, освіта в сфері культури та естетичного виховання.

Становлення України як незалежної демократичної держави передбачає кардинальні зміни в усіх сферах життя суспільства. Ключову роль у цьому процесі відіграє сфера виховання та освіти. Реформування системи вищої та професійної освіти заявлено одним із пріоритетів гуманітарної політики держави. Про це, зокрема, йдеться у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття», 1993) [1], в редакціях Закону України «Про освіту» (1991, 1996, 2006, 2012) [2], «Про загальну середню освіту» (1999) [3], проекті Закону України «Про професійну освіту» [4]. У Національній доктрині розвитку освіти (2002) [5] позначені пріоритетні напрями державної освітньої політики, а саме: особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, створення для громадян рівних можливостей отримання освіти, постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу, розвиток системи професійного і творчого освіти та ін. Метою даного процесу має стати утвердження людини як найвищої соціальної цінності, всебічне розкриття її здібностей, творчої індивідуальності, яке дасть стимул до глибоких соціальних, духовних і

економічних перетворень в країні. Сьогодні держава все гостріше відчуває потребу в творчих індивідуальностях, що мають необхідну компетенцію і підготовку для успішної конкуренції в світовому професійному просторі, здатних до впровадження інноваційних технологій у всіх сферах суспільної діяльності.

У цьому контексті особливу роль відіграє система освіти у сфері культури та естетичного виховання, так як в ній відбувається виявлення та розвиток творчого потенціалу особистості, формуються тенденції подальшого розвитку національної, масової та елітарної культури, як у широкому загальносоціальному, так і в локальному, професійному сенсах. При цьому система закладів освіти у даній сфері має свою тривалу історію, неоцінений повністю дослідниками накопичений теоретичний і практичний досвід [6–9].

Кількісний аналіз, проведений на підготовчому етапі дослідження показав, що в період з кінця XIX ст. до сьогоднішнього дня на території південного регіону України було створено близько 50 навчальних закладів сфери культури та естетичного виховання вищого (III–IV рівні акредитації: профільна академія, 3 консерваторії, більше 10 вищих навчальних закладів, їх філій і спеціалізованих факультетів у педагогічних ВНЗ) і близько 40 професійного (I–II рівні акредитації: училища) рівня. Їх попередню класифікацію можна провести за видовим принципом: академія (Луганська державна академія культури і мистецтв), консерваторії та музичні академії (Дніпропетровська консерваторія імені М. І. Глінки, Донецька державна музична академія імені С. С. Прокоф'єва, Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової), університети та інститути (РВНЗ «Кримський університет культури, мистецтв і туризму», Інститут культури і мистецтв Луганського національного університету імені Т. Г. Шевченка, Інститут педагогічної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Інститут мистецтв Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Інститут психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного

університету, Інститут філології, історії та мистецтв РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»), спеціалізовані факультети (регіональні факультети Київського національного університету культури і мистецтв, факультет української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, факультет соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету, педагогічний факультет Ізмаїльського державного гуманітарного університету, факультет мистецтв Криворізького педагогічного інституту Криворізького національного університету, факультет мистецтв РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», факультет мистецтв та художньої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького, факультет культури і мистецтва Херсонського державного університету), профільні училища та коледжі музичного та мистецького спрямування. Дані установи роблять підготовку за кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст» та «магістр» на основі затверджених державних програм, навчальних планів і відповідно до стандарту професійної та вищої освіти України.

Реформа системи освіти в Україні намітила нові орієнтири розвитку всіх її складових частин. У зв'язку з цим, представляється актуальним узагальнення досвіду, визначення досягнень і недоліків існуючої в Україні системи вищої та професійної освіти у сфері культури та естетичного виховання, досі не ставала предметом окремого наукового дослідження. Логічним видається формулювання необхідних теоретичних і практичних заходів щодо її вдосконалення, усунення об'єктивних недоліків, приведенню у відповідність з участю країни в інтеграційних процесах в освітній сфері Європи. Дані положення обґрунтовують актуальність обраної теми дослідження.

Одним з найбільш важливих, але недостатньо висвітлених питань в історії розвитку системи вищої професійної освіти сфери культури та естетичного виховання на Півдні України є проблема виявлення окремих періодів розвитку даного процесу. Аналіз спеціалізованої узагальнюючої

літератури за темою [10–11] дає підстави вважати, що запропонований авторами досліджень проблемний підхід не дозволяє повноцінно вивчити процес створення та розвитку різних професійних педагогічних закладів – музичних, художніх, театральних училищ, спеціальних кафедр, факультетів, інститутів та університетів, спеціалізованих академій і консерваторій. У зв'язку з цим актуальним є розгляд основних напрацювань сучасних дослідників. У ряді дисертаційних досліджень [12–14] розглядаються окремі аспекти розвитку музичної та співочої освіти на території України в різні періоди, проте концепції розвитку системи спеціалізованих навчальних закладів на регіональному або загальноукраїнському рівнях в них не представлено. Особливу роль у літературі по темі грає докторська дисертація професора, завідувача кафедри методики викладання суспільних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка О. В. Михайличенко [15]. У ній запропонована перша спроба систематизувати процес розвитку музично-естетичної освіти в Україні в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Дослідник поділяє його на періоди, що передували появі системи спеціалізованого виховання (історико-синкретичний і ортодоксально-секуляризаційний тощо), протягом яких музика і естетичне виховання не були предметом окремого педагогічного інтересу, входили як у побутовий, так і в загальносоціальні контекст життя сім'ї і соціальних груп. Безпосередньо етапами становлення і розвитку відповідної педагогічної сфери діяльності О. В. Михайличенко називає 1860–1880 рр. – час змістовно-визначального етапу, що характеризується появою умов і обставин для створення відповідної мережі навчальних закладів, та кінець ХІХ – початок ХХ ст. – час активного розвитку музичної та естетичної педагогіки в спеціалізованих навчальних закладах. Дисертація І. В. Авескулової містить необхідні узагальнення про діяльність імператорського Російського музичного товариства на території України з відкриття нових навчальних закладів [16].

Аналіз сучасної системи спеціалізованих навчальних закладів культури і естетичного виховання Півдня України дозволяє сформулювати періодизацію

їх історії та розвитку. Вона складається з чотирьох хронологічно спадкоємних періодів:

1) Кінець XIX – 1920 р. – період створення і функціонування професійних навчальних закладів сфери культури Півдня України: характеризується благодійною та меценатською діяльністю громадських та державних установ щодо створення спеціалізованих навчальних закладів. У даному контексті особливу роль грала діяльність імператорського Російського музичного товариства, яке за короткий час організувало постійну навчально-виховну та творчу роботу ряду музичних училищ в Одесі, Катеринославі, Миколаєві, Сімферополі. Також була проведена робота по становленню основ професійної художньої освіти – заснування спеціалізованих училищ в Одесі на початку XX в. Даний процес носив характер громадської ініціативи і отримав підтримку з боку офіційних органів освіти Російської імперії. При цьому, відповідні спеціалізовані училища не мали централізованого фінансування, а організували свою діяльність на основі збору благодійних коштів та фінансової підтримки з боку місцевого самоврядування – земств, міських управ і дум.

Якісним результатом початкового періоду можна вважати заснування консерваторії в Одесі (1913 р.) і спробу організації вищої музичної установи – консерваторії – в Катеринославі (1919–1923 рр.). Дані події демонстрували значний професійний потенціал створених на рубежі XIX–XX ст. спеціалізованих училищ. В цілому, даний період розвитку професійної освіти у сфері культури та естетичного виховання можна охарактеризувати як підготовчий і в багатьох проявах – аматорський, заснований на громадській ініціативі, такий, що не мав системного плану розвитку. Проте, саме на початку XX в. були закладені основні організаційні принципи побудови системи спеціалізованого навчально-виховного процесу, визначено основні форми його реалізації.

2) 1921–1941 рр. – період профілізації і реорганізації навчальних закладів сфери культури та естетичного виховання в УРСР. У цей час система освіти в

УРСР була повністю реорганізована як така: вся повнота керівництва і контролю за навчально-виховним процесом перейшла в руки державних органів, відповідні навчальні заклади музичного та художнього профілю увійшли в загальну систему державної вищої та професійної освіти. Для спеціалізованих навчальних закладів Півдня України цей процес означав або значне зниження статусу – Дніпропетровська консерваторія в 1923 р. була реорганізована в музично-театральний технікум зі статусом вищого навчального закладу, проте, вже в 1930 р. – заклад отримав статус середнього навчального закладу, а в 1937 р. технікум був перетворений в музичне училище. Навпаки, в Одесі була збережена спадкоємність системи музичної освіти: в 1925 р. від консерваторії виділилася Музична професійна школа, яка в 1930 р. була перетворена в Музично-театральний технікум, а в 1934 р. – у Музичне училище. При цьому, співпраця і зв'язок вищої та професійної навчальних закладів не були втрачені. Фактично, в Одесі в 20-30 рр. ХХ ст. була створена перша на території Півдня України система багатоступінчатої освіти в сфері музики, що можна вважати значним прогресом у процесі підготовки професійних кадрів. Спеціалізовані навчальні заклади сфери культури та естетичного виховання з'явилися на протязі цього періоду в ряді міст Півдня України (Запоріжжя, Мелітополь, Миколаїв, Херсон).

3) 1945 р. – кінець 80-х рр. ХХ ст. – період уніфікації мережі спеціалізованих навчальних закладів культури і мистецтв. Характеризувався відновленням навчального процесу в навчальних закладах, що існували в довоєнний час. Основною формою організації навчального процесу у сфері культури постає училище, яке могло носити як синкретичний характер (училища культури, училища культури і мистецтв), так і профільний (музичні, художні, театральні училища). У 1968 р. в Донецьку відкривається музично-педагогічний інститут, що мав на меті підготовку фахівців з вищою освітою.

Система вищої та професійної освіти у сфері культури в цілому була підпорядкована уніфікованим навчальними планами, загальному набору навчальних дисциплін, була складовою частиною загальної політики держави у

сфері культури. У роботі педагогічних колективів було присутнє значне прагнення відповідати основним нормам радянської педагогіки і настановам партійно-державного апарату у вихованні молодого покоління. Разом з тим, період другої половини 40-х – кінця 80 -х рр. ХХ в . став часом повноцінного розвитку спеціалізованих навчальних закладів, їх заснування та плідної діяльності не тільки в обласних центрах (Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Луганськ, Миколаїв, Одеса, Сімферополь, Херсон), але і в найбільш великих населених пунктах Півдня України (Алчевськ, Бердянськ, Дніпродзержинськ, Ізмаїл, Кривий Ріг, Маріуполь, Сєверодонецьк). Розширення географії установ сфери культури та естетичного виховання в регіоні сприяло значному підвищенню доступності спеціалізованої освіти, задовольняло відповідні потреби держави в підготовлених фахівцях.

4) 1991 – по теперішній час – період розвитку системи освіти у сфері культури та естетичного виховання в умовах незалежності України характеризується становленням повноцінної багаторівневої професійної системи навчальних закладів. Вона представлена як відповідними профільними училищами (музичної, художньої і театральної спеціалізації), так і універсальними училищами культури і мистецтв. На межі ХХ–ХХІ ст. формується система факультетів вищих навчальних закладів та інститутів у складі університетів (Інститут психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету, Інститут філології, історії та мистецтв РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», Інститут культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут педагогічної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Інститут мистецтв Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, факультет української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, факультет соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету, Педагогічний факультет Ізмаїльського державного

гуманітарного університету, факультет мистецтв Криворізького педагогічного інституту Криворізького національного університету, факультет мистецтв РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», факультет мистецтв та художньої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького, факультет культури і мистецтва Херсонського державного університету, факультети Київського національного університету культури і мистецтв). Також за роки незалежності України було реорганізовано ряд професійних навчальних закладів. У 1991 р. Донецький музично-педагогічний інститут був перетворений в консерваторію, а в 2002 р. – в музичну академію імені С. С. Прокоф'єва. Одеська державна консерваторія була перетворена в Одеську державну музичну академію імені А. В. Нежданової також у 2002 р., а в 2012 р. – їй було надано статус національного навчального закладу. У Дніпропетровську в 2006 р. музичне училище отримало статус консерваторії, а в Сімферополі в 2004 р. Кримське училище культури було перетворено в Кримський університет культури, мистецтв і туризму, що отримав статус вищого навчального закладу республіканського підпорядкування.

В цілому, на початок XXI ст. на Півдні України створена достатня база навчальних закладів, що проводять підготовку фахівців у сфері культури та естетичного виховання. Актуальною необхідністю розвитку даної системи є її якісна інтеграція та визначення оптимальних форм об'єднання професійних навичок молодих випускників – фахівців з необхідністю широкої теоретичної підготовки. Результатом цього синтезу може стати створення інтегрованих навчальних закладів повного освітнього циклу, що роблять можливим безперервне отримання практичних і теоретичних навичок, підготовку фахівців з повною вищою освітою та високим ступенем конкуренції в професійному середовищі.

Джерела та література

1. Постанова Кабінету міністрів України від 3 листопада 1993 р. «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»))» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
4. Проект Закону України «Про професійну освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_10072013_002.doc.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації : Факти, роздуми, перспективи / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
6. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. М. Гупан. – К., 2001. – 39 с.
7. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. Д. Березівська. – К., 2009. – 44 с.
8. Черкасов В. Ф. Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. Ф. Черкасов. – К., 2009. – 38 с.
9. Матвієнко С. І. Музична освіта та виховання дітей і молоді на Чернігівщині (XVIII–XIX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. І. Матвієнко. – Х., 2010. – 20 с.

10. Михайличенко О. В. Нариси з історії музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні: друга половина XIX – початок XX ст. / О. В. Михайличенко / Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 255 с.
11. Мистецька освіта в Україні : теорія і практика / Художественное образование на Украине : теория и практика / О. П. Рудницька [та ін.] ; заг. ред. О. В. Михайличенко, редактор Г. Ю. Ніколаї. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 255 с.
12. Карпінська Т. В. Розвиток змісту музично-фольклористичних дисциплін у системі вищої музичної освіти України (20-ті рр. XX – поч. XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. В. Карпінська. – К., 2005. – 20 с.
13. Ляшенко Т. В. Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті розвитку української національної культури першої третини XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Т. В. Ляшенко. – К., 2006. – 18 с.
14. Рудічева Н. К. Теорія та практика навчання співу у початкових школах Слобожанщини (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. К. Рудічева. – Х., 2007. – 20 с.
15. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. В. Михайличенко. – Луганськ, 2007. – 40 с.

16. Авескулова І. В. Просвітницько-педагогічна діяльність в Україні імператорського Російського музичного товариства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. В. Авескулова. – Х., 2010. – 20 с.

В статье предлагается периодизация истории развития системы профессионального образования в сфере культуры и эстетического воспитания на Юге Украины. Проводится анализ актуальности данной темы для организации полноценного научного изучения, представляется предварительная классификация учебных заведений сферы культуры и эстетического воспитания региона. Формулируется характеристика содержания каждого периода, определяются их основные содержательные моменты и тенденции, актуальные для современного состояния системы образования в сфере культуры и эстетического воспитания.

Ключевые слова: Юг Украины, история педагогики, система образования, образование в сфере культуры и эстетического воспитания.

The article proposes a periodization of the history of development of professional and art education in the South of Ukraine. Analyzes the relevance of the topic to organize full scientific study, it is a preliminary classification of institutions of culture and aesthetic education in the region. Formulated characteristic content of each period are determined by their main points of and trends relevant to the current state of the education system in the sphere of culture and aesthetic education.

Key words: South of Ukraine, history of pedagogy, education system, education, cultural and aesthetic education.